

Рубан О.В.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ФАКТОР ГУМАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», м. Дніпропетровськ

Демографічний фактор суттєво впливає на гуманізаційний аспект розвитку економічних відносин. Однією із передумов забезпечення сталого економічного зростання є врахування інтересів людини в процесі виробництва. Проаналізовані основні тенденції демографічного розвитку в Україні, якими є стійке зменшення чисельності населення та його природного приросту, старіння населення. Виявлено, що на сучасному етапі соціально-демографічна ситуація в країні характеризується зменшенням чисельності населення, деформацією його статеві-вікового та етнодемографічного складу, змінами соціально-поселенської, соціально-класової та професійно-галузевої структури, що загрожує вимиранню нації. Отже, все це ускладнює подальший розвиток українського суспільства і робить нагальним ретроспективне та перспективне дослідження зазначених процесів, більшість з яких має інерційний характер і пояснити їх лише глобальною перебудовою суспільства у 90-і рр. ХХ ст. неможливо. Обґрунтована необхідність активного втручання держави для розбудови ефективного механізму демографічної політики. Намічені шляхи подолання негативних тенденцій, які мають місце на сьогоднішній час в Україні, такі як депопуляція населення та від'ємне значення приросту населення, що сприятиме підвищенню гуманізації економічних відносин та забезпеченню сталого економічного зростання в Україні.

Ключові слова: демографія, гуманізація, сталий розвиток, відтворення, народжуваність, смертність, природний рух населення, міграція.

Постановка проблеми

В умовах сучасної ринкової економіки одним із головних індикаторів соціально-економічного і екологічного розвитку держави є населення, яке відіграє вирішальну роль в перспективах людської цивілізації. Населення, з одного боку, виступає основою для формування трудового потенціалу суспільства, а, з іншого, є споживачем виробленої продукції. Отже, правильне прогнозування динаміки його відтворення є надзвичайно важливим для суспільства, особливо в контексті поглиблення світових глобалізаційних процесів в умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу.

На жаль, Україна за роки незалежності понесла значні втрати народонаселення. На сучасному етапі соціально-демографічна ситуація в країні характеризується зменшенням чисельності населення, деформацією його статеві-вікового та етнодемографічного складу, змінами соціально-поселенської, соціально-класової та професійно-галузевої структури. Все це ускладнює по-

дальший розвиток українського суспільства і робить нагальним ретроспективне та перспективне дослідження зазначених процесів, більшість з яких має інерційний характер і пояснити їх лише глобальною перебудовою суспільства у 90-і рр. ХХ ст. неможливо. Демографічний фактор суттєво впливає на гуманізаційний аспект розвитку економічних відносин, що є актуальним, зважаючи на сучасні концепції переходу економіки України до сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дане дослідження з приводу впливу демографічного фактора на гуманізацію економічних відносин в контексті забезпечення сталого економічного зростання в Україні здійснено на основі аналізу наукових праць зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як Я. Більфельд, Ф. Енгельс, А. Маршалл, А. Пігу, Й. Ференці, С. Томлін, А. Сові, М. Блауг, Т. Шульц, А. Печчеї, Е.М. Лібанова, В.П. Піскунов, С.В. Піскунов, С.І. Пирожков, І.М. Прибиткова, В.С. Стещенко, О.У. Хомри, Г.Г. Старостенко,

Н.М. Левчук, О.А. Грішнова, ОМ. Кастальєс, В.Д. Лагутін, В.Л. Іноземцев, В.М. Геєць, В.І. Куценко, А.С. Бебело, С.А. Бебело, А.В. Коровський тощо.

Проте необхідно зазначити, що в теоретичній економічній літературі майже не розкриті напрями розвитку та наслідки впливу демографічного фактора гуманізації економічних відносин на досягнення сталого економічного зростання, зокрема, в Україні.

Метою статті є дослідження динаміки та тенденцій розвитку демографічної ситуації в Україні та їх вплив на гуманізацію економічних відносин, розробка на цій основі методичних і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення демографічної політики держави шляхом її реформування в контексті необхідності забезпечення сталого економічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу

В умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу та поглиблення глобалізації світової економіки населення відіграє вирішальну роль в розвитку сучасної цивілізації. Специфіка трудових ресурсів порівняно з іншими факторами виробництва полягає в тому, що багатогранність людського життя не вичерпується лише трудовою діяльністю, а, отже, щоб ефективно використовувати людську працю, необхідно завжди враховувати потребу людини як особистості.

Науково-технічний прогрес та гуманізація суспільного життя стрімко збільшують економічну роль знань, моральності, інтелектуального потенціалу та інших особистих якостей робітників, які формуються роками і поколіннями, а розкриваються людиною лише за сприятливих умов. Тому однією із передумов забезпечення сталого економічного зростання як на мікро-, так і на макрорівні є врахування інтересів людини в процесі виробництва. Без цього неможна досягти підвищення соціально-економічної ефективності функціонування господарського механізму.

Розвиток особистості, множинність і різноманітність її здібностей та потреб є узагальнюючим критерієм економічного і соціального прогресу. Нині майже 80% населення США працює у сфері послуг, тобто освіти, культурі, охороні здоров'я, які забезпечують різнобічний розвиток людини. Близькі до цього також показники й інших індустріальних країн [1].

Основне поповнення трудових ресурсів відбувається і буде відбуватись в майбутньому за рахунок населення, що є молодшими за працездатний вік. Отже, воно значною мірою визначається демографічними процесами, що відбуваються у державі.

Нині економічно розвинені країни досягли так званого режиму економічної зрілості, який характеризується старінням і тенденцією до зменшення населення. Якщо тривалість життя наближається до біологічної межі, то репродуктивні показники, тобто середня кількість дітей на жінку, впали нижче межі, що необхідна до відновлення генерації – менше двох дітей. Для Європи сумарний коефіцієнт народжуваності сьогодні дорівнює 1,5 дитини. А в Україні, Росії, Німеччині, країнах Прибалтики та Південної Європи – 1,3 [2]. Це означає, що якщо за певний час структура населення стабілізується у відповідності з режимом народжуваності, що існує, наприклад, одна дитина на жінку, то кількість населення буде зменшуватись навіпіл приблизно кожні 25–30 років. Одночасно з гострим падінням народжуваності демографічні процеси характеризуються також такими негативними явищами як зменшення і нестабільність шлюбів та появу консесуальних союзів, які менш схильні до дітонородження. В суспільній сфері дуже швидкими темпами відбуваються процеси масової міграції із так званого третього світу і у зв'язку з цим переструктуризація корінного населення.

Однією з причин демографічних тенденцій, які були описані, є науково-технічний прогрес. Проте його вплив на рівні народжуваності та смертності має протирічний характер. З одного боку, НТП сприяє полегшенню умов праці та побуту людей. Сучасні досягнення біології та медицини, фармацевтики дозволяють захистити організм людини від зовнішніх чинників завчасної смертності, постійно підвищувати ефективність боротьби за відновлення порушеного здоров'я, що дозволить досягнути найповнішої реалізації запрограмованої біологічної тривалості життя (зараз очікувана тривалість життя в Європі дорівнює в середньому 75 років для чоловіків та 82 роки для жінок) [2]. Більш того, сучасний рівень біологічних знань дозволяє ставити питання про збільшення цієї тривалості в недалекому майбутньому. З іншого боку, НТП породжує нові потенційно загрозливі для здоров'я та життя техногенні фактори – надмірно напружений ритм життя у великих промислових центрах, шкідливі для людей технології, нові джерела погіршення екологічного становища, застосування нових досягнень науки у військових цілях тощо. Необхідно врахувати також, що поява ефективної, досконалої контрацептивної технології значно розширило можливість контролю потомства.

Демографічна ситуація в Україні, яка склалась протягом останніх десятиріч, не вселяє оптимізму. Основною тенденцією демографічного розвитку є стійке зменшення чисельності насе-

лення та його природного приросту. Зберігається тенденція до старіння населення. Чисельність громадян похилого віку в найближчий перспективі буде зростати.

На жаль, Україна за роки незалежності понесла значні втрати народонаселення. Чисельність населення України зменшилась з 51,94 млн. чол. в 1991 році до 45,43 чол. в 2013 р. (станом на 1 січня 2014 р.) [3].

Статистичні дані свідчать, що в Україні має місце тенденція зниження чисельності як чоловічого, так і жіночого населення. Також відбувається зменшення частки сільського населення за відношенням до міського, що є результатом урбанізації та «вимирання» села. Якщо ми проаналізуємо населення за віковими категоріями в динаміці, то побачимо, що питома вага молоді в структурі населення має від'ємний характер, а це свідчить про негативні умови, що мають місце в молодих сім'ях. Основна частина населення України в сучасних умовах належить до вікової групи 25–64 роки [4]. З урахуванням незначної кількості дітей віком до 14 років, даний факт може призвести в довгостроковій перспективі до «старіння» нації.

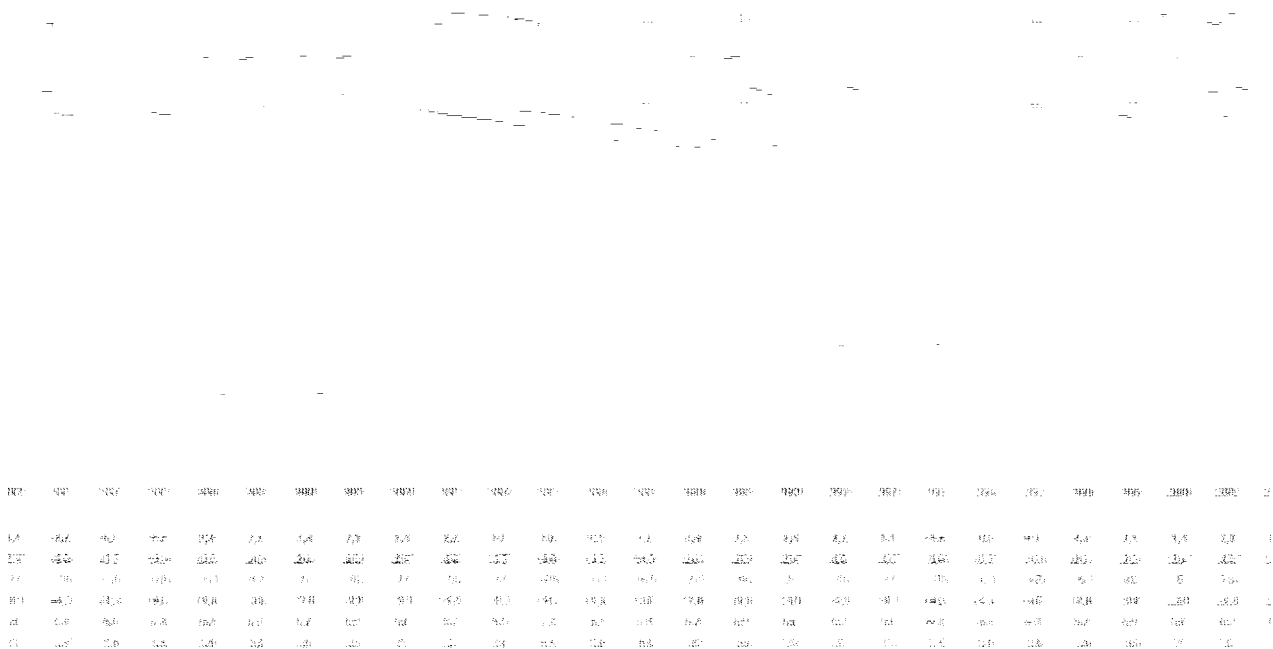
Автори проаналізували динаміку населення України за роки її незалежності та розраховали прогнозне значення населення на 2026 рік за допомогою метода екстраполяції та комп'ютерних програм IBM SPSS Statistics 19© (для формування бази даних) та Decision Time 1.1© (для прогнозу самих даних) (рисунок). За нашими

оцінками, цей показник становитиме близько 42 млн. 800 тис. осіб, тобто за 14 років населення зменшиться ще близько на 2,7 млн. осіб. За предмет аналізу нами були взяті кількість населення та темп природного приросту населення, так як на дані показники впливають безліч факторів, вплив на які, в свою чергу, дадуть змогу обрати ту чи іншу демографічну політику, в залежності від цілей, які ставить перед собою держава.

На «ринковому марші» Україна вже втратила майже 7 млн осіб як за рахунок дворазового перевищення смертності над народжуваністю, так і, починаючи з першої половини 90-х рр., за рахунок перевищення еміграції над імміграцією. За даними деяких експертів за кордоном працює від 5 до 7 млн наших співвітчизників, причому значна більшість з них – нелегали, які не мають жодних прав [6].

Взагалі, щодо наших демографічних перспектив чимало експертів висловлюється вельми песимістично. Так, за прогнозами Ради з вивчення продуктивних сил України НАНУ, населення країни у 2075 році становитиме 10 млн. осіб [1]. З такими темпами майже через 60 років в країні не залишиться здорових людей працездатного віку.

Таким чином, на сучасному етапі соціально-демографічна ситуація в країні характеризується зменшенням чисельності населення, деформацією його статеві-вікового та етнотемодемографічного складу, змінами соціально-поселен-

Аналіз основних показників динаміки населення України

ської, соціально-класової та професійно-галузевої структури, що загрожує вимиранню нації. Все це ускладнює подальший розвиток українського суспільства і робить нагальним ретроспективне та перспективне дослідження зазначених процесів, більшість з яких має інерційний характер і пояснити їх лише глобальною перебудовою суспільства у 90-і рр. ХХ ст. неможливо [7].

З огляду на це автори вважають, що у переліку пріоритетів влади повинно бути вироблення і впровадження довгострокової стратегії, спрямованої на поліпшення демографічної проблеми в Україні. На нашу думку, основні зусилля повинні бути спрямовані на підвищення тривалості життя, а це вимагає реформи системи охорони здоров'я. Незважаючи на наявність декількох державних програм у галузі охорони здоров'я, кошти на їх виконання закладаються недостатні. Нині рівень державних витрат на охорону здоров'я в Україні в розрахунку на душу населення у дев'ять разів менший середньоевропейського показника, у 14 разів нижчий, ніж у ЄС, у 4–7 разів нижчий, ніж у країнах Центральної та Східної Європи, причому використовуються ці кошти неефективно і ситуація у цій сфері не поліпшується [8]. Тож постає надзвичайно складне завдання: забезпечити природне й соціальне середовище, яке було б сприятливим для підтримання здоров'я. При цьому необхідно зосередитись не тільки на лікуванні хворих, а передусім - на допомозі здоровим людям з метою навчити їх берегти своє здоров'я. Для цього будуть необхідні глибинна трансформація свідомості українського соціуму, злам одвічних традицій і стереотипів і формування в людей відповідного ставлення до свого життя та здоров'я на основі знань про наявні ризики, максимально наближені до конкретного місця і часу.

На нашу думку, не тільки робота окремих відомств, відповідальних за здоров'я і добробут громадян, але, зрештою, соціально-економічний розвиток країни має бути спрямований на гармонізацію процесів відтворення населення, підпорядкований поліпшенню тих демографічних характеристик, які можна вважати кінцевими індикаторами результативності функціонування економіки й соціальної сфери, а саме: припинення широкомасштабного міграційного впливу носіїв інтелектуального капіталу, модернізація архаїчної структури захворюваності та смертності населення, загальне поліпшення якості життя, підвищення дітородної активності населення, скорочення передчасної смертності, подовження середньої тривалості життя.

На наш погляд, для цього необхідно вжити наступні заходи, головними з яких є: посилен-

ня профілактичної спрямованості діяльності системи охорони здоров'я, розвивати пільгове житлове будівництво для сімей з двома та більше дітьми, диференціювати підвищення розміру допомоги за догляд за дитиною до трирічного віку в таких родинах; передбачення податкових пільг для багатодітних сімей, і, нарешті, підвищення життєвого рівня населення України.

Висновки та перспективи подальших досліджень

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що лише за умови активного втручання держави можливо вибудувати ефективний механізм демографічної політики. Саме це дозволить подолати негативні тенденції, які мають місце на сьогоднішній час в Україні, такі як депопуляція населення та від'ємне значення приросту населення, що сприятиме підвищенню гуманізації економічних відносин і забезпеченню сталого економічного зростання в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бебело А.С., Бебело С.А., Коровський А.В. Соціалізація і гуманізація економічних відносин: навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.
2. Офіційний сайт Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
4. Коніщева Н.Й. Демографічні наслідки розвитку екологічних промислових регіонів [Електронний ресурс // Економічний вісник Донбасу. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17866/01/Konisheva.pdf?sequence=1/>
5. Скуратівський В., Петров О. Особливості теоретичних інтерпретацій сутності демографічної політики / Вісн. Нац. академії держ. управління при Президентіві України. – 2005. – № 3. – С.381–386.
6. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
8. Рубан О.В., Коваль Д.А. Демографічна ситуація в Україні та тенденції її розвитку // Хімія та сучасні технології: тези допов. VI Міжнародній науково-технічній конференції молодих вчених та студентів. – Дніпропетровськ. – 2013. – Т. V. – С.37.

Надійшла до редакції 07.03.2014
Рецензент: д.е.н., проф. А.М. Ткаченко

**ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ФАКТОР ГУМАНИЗАЦИИ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РОСТА**

Рубан О.В.

Демографический фактор существенно влияет на гуманизационный аспект экономических отношений. Одной из предпосылок достижения устойчивого экономического роста является учет интересов человека в процессе производства. Проанализированы основные тенденции демографического развития, каковыми являются устойчивое снижения численности населения и его естественного прироста, старение населения. Установлено, что на современном этапе социально-демографическая ситуация в Украине характеризуется уменьшением численности населения, деформацией его половозрастного и этнодемографического состава, изменениями социально-поселенческой, социально-классовой и профессионально-отраслевой структуры, что угрожает вымиранию нации. Итак, все это усложняет дальнейшее развитие украинского общества и делает актуальным ретроспективное и перспективное исследование указанных процессов, большинство из которых носит инерционный характер и объяснить их только глобальной перестройкой общества в 90-х годах XX века невозможно. Обоснована необходимость активного вмешательства государства при разработке эффективного механизма демографической политики. Намечены пути преодоления негативных тенденций, имеющих сейчас в Украине, такие как депопуляция населения и отрицательное значение прироста населения, что будет содействовать повышению гуманизации экономических отношений и достижению устойчивого экономического роста в Украине.

Ключевые слова: демография, гуманизация, устойчивое развитие, воспроизводство, рождаемость, смертность, естественное движение населения, миграция.

**DEMOGRAPHIC FACTOR HUMANIZATION OF
ECONOMIC RELATIONS IN TERMS OF SUSTAINABLE
ECONOMIC GROWTH**

Ruban O.V.

The demographic factor significantly affects the humanization aspect of economic relations. One of the prerequisites for achieving sustainable economic growth is the interests of the person in the process. Main trends of demographic development, which are the steady decrease of the population and its natural growth, an aging population. It was established that at the present stage of socio-demographic situation in Ukraine is characterized by a decrease in population, strain his sex-age and ethno-demographic composition, changes in social settlement, the social class and professional and industrial structure that threatens the extinction of the nation. So, all of this complicates the further development of Ukrainian society and makes it relevant to a retrospective and prospective study of these processes, most of which have an inertial character and explain their only global restructuring of the company in the 90 years of the twentieth century is not possible. The necessity of active state intervention in the development of an effective mechanism for population policy. Ways of overcoming the negative trends currently available in Ukraine, such as depopulation and negative population growth, which will help improve the humanization of economic relations and the achievement of sustainable economic growth in Ukraine.

Keywords: demography, humanization, sustainable development, reproduction, fertility, mortality, natural movement of population migration.